

РАВНИЩЕ НА ФОРМИРАНОСТ НА КЛЮЧОВАТА КОМПЕТЕНТНОСТ: ОБЩУВАНЕ НА РОДЕН ЕЗИК В НАЧАЛНА УЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА УЧИТЕЛИТЕ

Теодора Янкова Вълева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“, гр. София

LEVEL OF FORMATION OF THE KEY COMPETENCE: COMMUNICATION IN NATIVE LANGUAGE IN THE PUPILS IN PRIMARY SCHOOL IN THEIR TEACHERS' OPINIONS

Teodora Yankova Valeva

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

**Изследванията и проблемите, интерпретирани в статията, са финансирани от средствата, отпуснати целево от държавния бюджет на СУ „Св. Климент Охридски“ за научни изследвания през 2021 г., по научноизследователски проект на тема: „Равнище на формираност на ключовата компетентност: общуване на роден език в начална училищна възраст“, под научното ръководство на проф. дпн Нели Иванова.*

Abstract: The article is part of a research project of Sofia University „St. Kliment Ohridski“ entitled „Level of formation of the key competence: communication in native language in primary school age“ under the scientific guidance of Prof. Nelly Ivanova. The article presents the results of a survey with teachers of students in the primary school. The aim is to establish the level of formation of their key competence: communication in native language in Bulgarian language and literature. The conclusions formed on the basis of the obtained data would be useful for forming a clearer and more accurate idea of the level of formation of the above-mentioned key competence in adolescents.

Keywords: key competence, primary school teachers, pupils, formation

Според А. Петров „Развиването на ключовата компетентност: общуване на роден език е резултат от действието на много фактори, но първостепенно условие за успешното изграждане на учениците като компетентни комуникатори продължава да бъде училището и в частност обучението по български език. Затова именно в училищна среда се създават условия за планомерно и целенасочено овладяване на знания за езика, на комуникативни умения и на изразявани чрез речта отношения към действителността, които служат на подрастващите за умението им да успяват да споделят свободно (в устна и в писмена форма) свои мисли и чувства, да формулират и аргументирано да защитават мнения по възникнали проблеми, да участват комуникативно целесъобразно в различни разновидности на социалната среда.“ [1]

Ролята на учителите за формирането на ключовата компетентност: „общуване на роден език“ е важна и отговорна, дори и в условията на онлайн обучение, защото именно чрез комуникацията между тях и подрастващите, достигането на едно високо ниво на начална езикова компетентност у последните е възможно и реално осъществимо.

Анкетно проучване

През месеците февруари и март 2021 година беше проведено анкетно проучване с начални учители от различни краища на България. Изследването включва попълване на анкета за изразяване на мнение и отношение на началните учители относно равнището на формираност на ключовата компетентност: общуване на роден език на техните ученици. Броят на раздадените анкети сред учителите е 300, като отговор е получен от 200 от тях.

В проучването взеха участие учители от общините Столична (137 СУ „Ангел Кънчев“, СУ „Св. Иван Рилски“), Бургас (СУ „Димчо Дебелянов“, ОУ „Братя Миладинови“, СУ „Добри Чинтулов“, ОУ „Александър Ге-

оргиев-Коджакафалията), Нова Загора (СУ „Христо Ботев“), Свищов (СУ „Николай Катранов“), Берковица (10У „Никола Вапцаров“), Поморие (СУ „Иван Вазов“) и с. Маринка, общ. Бургас (ОУ „Христо Ботев“).

Анкетната карта може да бъде условно разделена на три части. Първата част е уводна и съдържа обръщение към респондентите, описание на целта на изследването, информиране за анонимността на отговорите и благодарност за оказаното съдействие. Втората част на проучването включва различни въпроси, на основата на които могат да бъдат направени изводи за равнището на формираност на ключовата компетентност: общуване на роден език у подрастващите, както и даване на оценка на твърдения, свързани с уменията на учениците да я прилагат по скалата от 1 до 5 (по тази скала 1 означава „В много ниска степен“, 2 – „В ниска степен“, 3 – „В средна степен“, 4 – „Във висока степен“, 5 – „В много висока степен“). Третата част дава информация за учителите респонденти по демографски признаци – населено място, възраст, пол и в кой клас преподават.

Възрастта на учителите, попълнили анкетата, е: до 35 годишна възраст – 17,5% (35), между 36-50 години – 72,5% (145), и над 51 годишна възраст – 10% (20). От получените данни става ясно, че най-голям е процентът на учителите на възраст между 36 и 50 години, което говори за преподаватели в разцвета на творческата си сила и опит, и е важна предпоставка за високото ниво на българското образование в началния етап на основната образователна степен.

Най-голям процент от учителите, попълнили анкетата, са от голям областен град – 71% (142), следвани от преподаващите в малък град – 18% (36), от столицата – 3% (6) и от село – 3% (6). Полът на учителите, включили се в изследването е 97% жени (194) и 3% мъже (6). Изследваните учители преподават в началния етап на основната степен на образование, съответно: в 1 клас -14,5% (29), във 2 клас – 26,5% (53), в 3 клас – 27% (54) и в 4 клас – 32% (64).

Доколко всъщност е формирана ключовата компетентност: общуване на роден език според учителите на учениците в начална училищна възраст? Резултатите от проведеното анкетно проучване свидетелстват за следното:

На въпроса „Кои от посочените видове общуване биха повишили равнището на формираност на комуникативно речевите умения на техните ученици?“, най-висок процент от анкетираните учители са посочили, че това е общуването чрез съчиняване на текст – 26% (52), следвани от отговорили с равен процент, че това е общуването чрез текст в устна форма – 25% (50) и общуване чрез текст в писмена форма – 25% (50), а на последно място респондентите са посочили, че това е общуването чрез преразказване на текст – 24% (48).

Впечатление правят твърде близките проценти в отговорите на учителите, което е показател за това, че общуването във всички възможни форми – устна, писмена, чрез преразказ, съчинение и т.н. е от голямо значение за развиване на различните видове компетентности и е определящ фактор за повишаването и формирането на езиковите знания на подрастващите.

Като най-често срещани затруднения на учениците при общуването им чрез текст в устна и/или в писмена форма, на първо място учителите респонденти посочват: устното или писмено преразказване на кратък текст – 32,5% (65), следвано от затруднение при устно или писмено съчиняване на собствен текст (по дадено начало; по даден край; по преживяване и др.) – 31,5% (63), следвано от неумението на подрастващите да се ориентират добре в комуникативната ситуация и да използват подходящите езикови средства – 23% (46) и на последно място – неумението на малките ученици да създават реч в диалогична или монологична форма – 13% (26).

Оттук може да се направят изводи, че способността на учениците да конструират граматически правилни форми и синтактични конструкции в хода най-вече на устната реч е на сравнително високо ниво според техните учители, а умението им да общуват, отново е ключов фактор за повишаване равнището на различните видове компетентности.

Следващият въпрос от анкетата дава информация за това кои са най-предпочитаните от учениците задачи и дейности, свързани с цел повишаване нивото на комуникативно-речевите им компетентности. Най-голям процент от респондентите са посочили: създаването на поздравителна картичка, лично писмо и др. – 32% (64), 31% (62) са отговорили – създаването на кратък диалог, съобщение или покана, следвани от отдалите предпочитание на: със създаване на разказ по преживяване, по картини, по дадено начало и др. – 27,5% (55) и на последно място – със създаване на преразказ – 9,5% (19).

Предвид възрастовите и психофизиологическите особености на учениците в началния етап на основната образователна степен, тези отговори са съвсем очаквани, тъй като при децата нагледно-образното мислене все още е на преден план, а умението и способността да мислят със словесно-художествени об-

рази се усъвършенства и развива постепенно с времето и натрупването на житейски опит, както и с обогатяването на речниковия им запас.

Относно това как биха помогнали на своите ученици да повишат равнището на формираност на ключовата компетентност общуване на роден език, най-голям процент от учителите са отговорили: чрез повече упражнения за създаване на собствени текстове (съчинения) и за предаване на чужда реч (преразказ) – 35% (70), следвани от 27,5% (55) посочили: чрез повече упражнения за изграждане на умения за ориентация в комуникативната ситуация и за подбор на адекватни езикови средства, 19,5% (39) дали отговор: чрез организиране на различни празници, конкурси, викторини на различни литературни теми и 18% (36), посочили: чрез използването на повече игрови методи в уроците по български език и литература.

Оттук може да се направят изводи, че учителите са напълно наясно със затрудненията, които изпитват подрастващите по отношение на създаването на собствен текст и на интерпретирането на чужд такъв, като съответно наблягат на слабостите на учениците и се стараят да повишат равнището на формираност на различните видове компетентности.

На въпроса „Как определят равнището на формираност на ключовата компетентност: общуване на роден език на подрастващите?“, най-голям процент от респондентите са отговорили: на средно равнище – 40,5% (81), 31% (62) смятат, че равнището на формираност на горепосочената компетентност е ниско, следвани от посочилите с високо равнище – 16,5% (33), 7% (14), които са отбелязали с много високо равнище и накрая 5% (10), които считат, че равнището на формираност е много ниско.

Следващият въпрос от анкетата дава информация за това дали е необходимо повишаване на броя часове за развиване на ключовата компетентност: общуване на роден език. Най-голям процент от респондентите са посочили като отговор По-скоро да – 47,5% (95), следвани от отговорилите с категорично Да – 41% (82), 10% (20), които са посочили По-скоро не и едва 1,5% (3), заявили твърдо Не.

Оттук може да се направят изводи, че анкетираните учители разбират необходимостта от непрекъснатото усъвършенстване и повишаване равнището на ключовата компетентност: общуване на роден език, като определящ и основен фактор за развиването на всички останали видове компетентности у малките ученици.

По въпроса „Какъв вид дейности използват с цел формиране на комуникативно-речевите компетентности на своите ученици?“, най-голям процент са посочили устното преразказване на съдържанието на откъс от повествователен текст – 37,5% (75), следвани от написване на съчинение-описание, съчинение по опорни думи и изрази, съчинение с любим герой – 34,5% (69), 17% (34) дали отговор писане на текст под диктовка в съответствие с изучените правописни правила и 11% (22), които са отговорили озаглавяване на текст.

Впечатление правят близките проценти в отговорите на респондентите за създаване на устен преразказ на откъс от повествователен текст и създаване на собствен писмен текст, което е още едно доказателство за това, че ключовата компетентност: общуване на роден език е овладяване на комплексно знание за езика както в устна, така и в писмена форма.

На въпроса „Какви дейности и задачи използват с цел формиране на социолингвистичните компетентности на своите ученици?“, най-голям процент от учителите са посочили, че използват написването на кратка поздравителна картичка съобщение, покана, писмо по повод на конкретно събитие (празник и др.) – 34% (68), 24% (48) са отбелязали провеждането на различни видове диалози, 22,5% (45) са отговорили – с написване на преразказ или разказ по серия от картини, по описание, по преживяно, по словесна опора и 19,5% (39) са посочили – с редактиране на свой или чужд текст.

Оттук може да се направят изводи, че учителите са наясно с най-същественото по отношение на понятието „социолингвистична компетентност“, а именно умението да се подберат подходящите езикови средства в зависимост от конкретната комуникативна ситуация, и съумяват да прилагат най-подходящите дейности и задачи с цел повишаване равнището на горепосочената компетентност в пряката си работа с подрастващите.

На въпроса „Кои от посочените дейности използват с цел формиране на литературните компетентности на учениците си?“, най-голям процент от анкетираните са дали отговор – четене на произведения от различни литературни и фолклорни видове, представени в учебното съдържание – приказка, разказ, стихотворение, гатанка, басня и др. – 31,5% (63), следвани от далите отговор – преразказ на епизод от литературно и/или фолклорно произведение и кратък художествен и/или нехудожествен текст – 29% (58), 23% (46), които са отговорили – илюстриране на любим епизод от прочетено литературно произведение и 16,5% (33), посочили като отговор – драматизация и сценично представяне на текст на литературно и фолклорно произведение.

Процентите в отговорите на респондентите са близки, което дава основание да се твърди, че преподавателите са наясно със спецификите на различните видове компетентности (в частност литературната), които имат самостоятелни измерения, но са част от едно цяло и то е комуникативната компетентност.

На въпроса „Кои от посочените дейности използват с цел формиране на социокултурните компетентности на учениците?“, най-голям процент от респондентите са дали отговор – изготвяне на плакат, колаж, презентация, свързани с културата, традициите и обичаите на българския народ – 29% (58), следвани от посочилите като отговор – обсъждане на произведения от други народи и етноси – 27% (54), 23% (46), които са отбелязали – драматизация и сценично представяне на литературно произведение за конкретен български празник, традиция или обичай и 21% (42) заявили – разказ по картина или по серия от картини.

Оттук може да се направят изводи, че по отношение на формирането на социокултурните компетентности у учениците, учителите работят в правилната посока, познавайки добре най-същественото по отношение на понятието „социокултурна компетентност“, а именно „комплекс от личностни характеристики, знания и умения, които в своята съвкупност подпомагат изразяването на собствената позиция като комуникативен акт“, както твърди С. Симеонова [2], както и неразривната свързаност на този вид компетентност със спецификите на културата, обичаите и традициите на народа ни, а и на различните от него народи и етноси.

По отношение на твърденията за това в каква степен е формирана ключовата компетентност у учениците в начален етап: общуване на роден език, според скалата от 1 до 5 (по тази скала, 1 означава „В много ниска степен“, 2 – „В ниска степен“, 3 – „В средна степен“, 4 – „Във висока степен“, 5 – „В много висока степен“, според 57,5% (115) от анкетираните учители, учениците умеят да използват речевия етикет при поздравления и обръщения в устно и/или писмено общуване във висока степен (по скалата от 1 до 5 са посочили 4 – във висока степен).

По отношение на следващото твърдение – в каква степен учениците прилагат правилата за речева учтивост (поздрав, благодарност, молба) – най-висок процент от преподавателите отново са отговорили с 4 – във висока степен – 51,5% (103).

Според 52,5% (105) от анкетираните учители, учениците умеят да пишат текст под диктовка в средна степен (по скалата от 1 до 5 са посочили 3 – в средна степен).

За това дали умеят да определят лексикалното значение на думи за назоваване на заобикалящата действителност в съответствие с комуникативната ситуация, мнозинството от учителите са отговорили отново с 3 – в средна степен – 51% (102).

Дали учениците им умеят да употребяват уместно различни езикови и неезикови средства при различни комуникативни ситуации, е свидетелство това, че най-голям процент от учителите са посочили 2 – в ниска степен – 47,5% (95).

Относно уменията на учениците да образуват различни по цел на изказване и по състав изречения в зависимост от комуникативната ситуация, най-висок процент от преподавателите са оценили това твърдение отново с 2 – в ниска степен – 43% (86).

Най-висок процент от учителите – 44% (88) са дали отговор 3 – в средна степен – за това дали учениците им разбират значението на непознатите думи в контекста на изучаваното литературно и/или фолклорно произведение.

По отношение на това дали учениците им умеят да се ориентират в оформлението на книгата (корици, страници, илюстрации), болшинството от респондентите са посочили 4 – във висока степен – 45% (90).

Доколко учениците им умеят да коментират факти и идеи от свой и от чужд текст, тук най-висок процент от анкетираните – 45,5% (91) са посочили като отговор 2 – в ниска степен.

Относно уменията на подрастващите да разбират връзката между темата и заглавието на текста, най-висок процент от респондентите – 47,5% (95) са посочили 3 – в средна степен.

За уменията на учениците да се ориентират в съдържанието на изучаваното литературно и/или фолклорно произведение, болшинството от преподавателите – 42% (84) са посочили 4 – във висока степен.

Успяват ли учениците им да четат с разбиране материали от детски списания, детски енциклопедии, достъпна информация от интернет – най-висок процент от учителите са дали оценка 3 – в средна степен – 45% (90).

На последното твърдение – в каква степен учениците им умеят да съставят в устен вид благопожелания, свързани с празничния календар на българския народ, най-висок процент от преподавателите – 43% (86) са посочили 4 – във висока степен.

От направения анализ на получените от анкетното проучване данни може да бъдат направени следните изводи:

- Чрез уроците по български език и литература, в частност – за формиране на ключовата компетентност: общуване на роден език, целенасочено се работи за формиране и усъвършенстване на свързаната устна и писмена реч, за запознаването на емпирично равнище и с различните стилове на речта чрез възприемането и осмислянето на различни видове текст. [3]
- Предвид възрастовите и психофизиологическите особености на учениците в началния етап на основната образователна степен, устното общуване е по-предпочитано от тях.
- Най-големи затруднения подрастващите срещат при създаването на текстове (чужди или собствени), както и при умението да използват различни езикови и неезикови средства при различни комуникативни ситуации и при образуването на различни по цел на изказване и по състав изречения в зависимост от комуникативната ситуация. Би следвало да се работи в тази посока, както и да се наблегне на усъвършенстването на тези умения от страна и на учители, и на родители, защото взаимодействието и взаимопомощта между тези две страни е съществена и определяща.

Учителите са ключов фактор за формирането и усъвършенстването на различните видове компетентности у техните възпитаници, защото именно чрез осъществяване на пълноценно общуване между тях и учениците, както и в адекватното използване на усвоените знания в по-нататъшното развитие на последните, се открива основната предпоставка за реализирането на подрастващите като истински успешни личности в бъдеще.

References:

1. Petrov, A., Klyuchovata kompetentnost „Obshtuvane na roden ezik“ i obuchenieto po balgarski ezik <https://liternet.bg/publish/apetrov/kliuchovata.htm>
2. Simeonova, S., Sotsiokulturnata kompetentnost v sistemata na komunikativnorechevata kompetentnost – V: Komunikativnata kompetentnost v savremennia nauchen diskurs Bulvest, 2000, 2005, Sofia, str. 83-84
3. Ivanova, N., Rodnoezikovoto obuchenie v nachalnia etap na osnovnata obrazovatelna stepen BG uchebnik, 2019, Sofia, str. 155